

Dede Korkut'u Okumak İstiyorum, Ama...

Mustafa UĞURLU*

ÖZET

Diller bilinmeyen zamanlardan bu yana çeşitli sebeplerle değişime uğramaktadır. Bu bağlamda Türkçe de eş zamanlı ve art zamanlı olarak değişmiştir. Bu yüzden Türk lehçeleri arasında ve bir lehçenin kendi içindeki metinleri aktarmanın kendine mahsus zorlukları vardır. Bunlar, genellikle şimdiye kadar yapıldığı üzere sezgiye dayalı olarak aşılamaz; dolayısıyla aktarma yapmak özel bir uzmanlık gerektirmektedir. Bunun için “lehçeler arası aktarma” gibi, “lehçe içi aktarma” da Türklük biliminde bir araştırma alanı olarak kabul edilmelidir. Bu çalışmada bir öğrencinin gözüyle *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden yapılan aktarmalar değerlendirilmiş; sezgiye dayalı yapılan aktarmaların başarısızlığı vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi, lehçe içi aktarma, Dede Korkut Hikâyeleri

I Want to Read *Dede Korkut*, But...

ABSTRACT

For some reasons, languages have undergone changes for an unknown period. In this respect, Turkic has also undergone synchronous and diachronic changes. Therefore, there are some inherent difficulties of translating texts from one dialect to another in the same language and texts written in the same dialect at different times. These difficulties can not be overcome through insights as is done so far; hence, translation is a job of an expert. So, as “translation among the Turkic languages” is accepted to be a research field, “intra-lingual translation” should also be accepted to be a research field. In this study, from the view of a student, the translations from The Book of *Dede Korkut* folk stories are evaluated; and the failure in the translation made based on the insights is emphasized.

Key words: Old Ottoman Turkish, Turkish, intra-lingual translation, The Book of *Dede Korkut*

0. Giriş

Dede Korkut Hikâyeleri'nin (“*Kitâb-ı Dedem Korkud ‘alâ lisân-ı tâife-i Oğuzân / Hikâyet-i Oğuz-nâme-i Kazân Bêg ve ğayrı*”) (= DK), Türk Dünyasının, özellikle de Türkiye ve Azerbaycan’ın, geçmişiyle kültür bağlarının sağlanması ve sürdürülmesinde vazgeçilemez eserlerden olduğuna herhâlde kimsenin şüphesi yoktur. Bunun bir göstergesi olarak Türk edebiyatında şimdiye kadar üzerinde onun kadar çok çalışılmış, tercümeleri ve aktarmaları yapılmış, muhtevasıyla ilgili yorumlar yapılmış, adına bilimlik toplantılar düzenlenmiş, filme çekilmiş bir başka eser gösterilemez. Eserin önemini ve değerini vurgulamak için bugüne kadar yapılan konuşmalarda ve çalışmalarda pek çok söz söylenmiş ve yazılmıştır; meselâ Fuad Köprülü derslerinde konuyu, şu veciz sözlerle dile getirmiş: “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u da öbür gözüne koysanız, Dede Korkut ağır basar.” (Ergin 1969: x).

Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı da 2004 yılında, ilk ve orta öğretimdeki yeni nesillere tavsiye ettiği “100 Temel Eser”in 1. veya 3. sırasına *DK*’ni koymuştur¹. Özellikle bu tarihten sonra *DK* üzerine, çoğu elbette ticarî kaygıların yönlendirdiği büyük bir “yayın patlaması”

* Prof. Dr.; Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / MUĞLA; muugurlu@mu.edu.tr

¹ Listede ilköğretim için 1., liseler için 3. sırada bulunmaktadır. Liseler için düzenlenen listenin 1. sırasını *Nutuk*’un almasının sebebi anlaşılır olmasına rağmen, hangi gerekçe ile *Kutadgu Bilig*’den *Seçmeler*’in 2. sırayı aldığı bilinmemektedir; bk. <http://www.meb.gov.tr/>.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

olmuştur². Hatta bu süreçte birçok yayınevi telif ücretini hiç ödememek veya en az düzeyde ödeyebilmek için âdeta kendi *DK* aktarmacılarını yaratmıştır³.

DK'nin önemi bilindiğine ve okunabilmesi için gereken yayınlar ortada olduğuna göre, geriye mesele olarak sadece, okuyacak ve geçmişle kültür bağlarını sağlam tutmak isteyecek öğrencileri bulmak kalmıştır. Türkiye'de öğrenci bulmaktan daha kolay ne vardır? İşte onlar her gün okulları haddinden fazla doldurmaktadırlar. Ancak onları, cep telefonlarıyla oynamak yerine *DK* okumak gerektiğine inandırmak hiç de kolay bir iş değildir. Biraz daha iyimser düşünerek, onların içinden *DK*'nin, hatta toptan "okul"un, kendilerini bir zora sokma vasıtası olarak icat edildiğine inananmayan birkaç öğrencinin de henüz yaşadığı varsayılsa, mesele hallolmuş mu demektir?

Kanaatime göre mesele, ne hallolmuştur ne de bu kadar kolaydır. Belirtilen birkaç öğrenciden hiç olmazsa birisi, her hangi bir zamanda şu cümleyi muhakkak kurmuştur: "*Dede Korkut*'u okumak istiyorum, ama..."

Bu cümlenin devamı, aşağıda belirtilen şekillerde tamamlanabilir:

1. *DK*'ni okumak değilse bile, anlamak hiç de sanıldığı kadar kolay değildir.

Varsayalım, bu öğrenci ilginç bir hikâye olan "Tepegöz"ü okumak istesin. Daha ilk başında şöyle bir metinle karşılaşacaktır:

Meger hanum bir gün Oğuz oturur-iken üstüne yağı geldi. Dün içinde ürkdü köçdi. Kaçup gider-iken Aruz Kocanın oğlanı düşmüş. Bir aslan bulup götürmüş beslemiş. Oğuz yine eyyâm-ile gelüp yurdına kondi. Oğuz Hanın ilkıçısı gelüp haber getürdi, aydur: Hanum sazdan bir aslan çıkar, at urur, apul apul yoriyişi adam gibi, at başuban kan sömürür. Aruz aydur: Hanum ürkdüğümüz vaktin düşen menüm oğlanıdır belki didi. Bigler bindiler, aslan yatağı üzerine geldiler. Aslanı kaldırup oğlanı tutdılar. Aruz oğlanı alup ivine getürdi. Şadılık itdiler, yime içme oldi. (Ergin 1994: 206-207)⁴.

Muhayyel öğrencimize bu acayip ve garaip yazılış zor mu geldi? Anlamakta da zorluk mu çekiyor? Kolayı var. Çaresi var. Hemen aktarmasına başvurması gerekiyor. İşte bir aktarma örneği:

"Meğer hanım bir gün Oğuz otururken üstüne düşman geldi. Gece içinde ürktü göçtü. Kaçıp giderken Aruz Koca'nın oğlanı düşmüş. Bir aslan bulup götürmüş, beslemiş.

Oğuz yine zamanla gelüp yurduna kondi. Oğuz Han'ın at çobanı gelüp haber getirdi, der: Hanım sazdan bir aslan çıkıyor, at vuruyor, sallana sallana yürüyüşü adam gibi, at basarak kan sömürüyor. Aruz der: Hanım, ürktüğümüz zaman düşen benim oğlanıdır belki dedi.

Beyleyler bindiler, aslan yatağı üzerine geldiler. Aslanı kaldırıp oğlanı tuttular. Aruz oğlanı alıp evine getirdi. Şenlik yaptılar, yeme içme oldu." (Ergin 1969: 168-170)⁵.

Muhayyel öğrencimizin şöyle dediğini duyar gibiyim:

² Türkiye'nin nüfusunun önemli bir oranının 20 yaşın altında, ilk ve orta öğretimdeki öğrenci sayısının Avrupa'daki bazı ülkelerin toplam nüfusundan bile fazla olduğu; okul ve dersane kitaplarının "gönüllü" ve mecburî olarak satın alınması gerektiği düşünüldünce, yayınevlerinin bu tür kitaplara ilgisini anlamak zor değildir.

³ İnternet sitelerinde kısa bir dolaşma bile ne kadar çok yayınevi ve aktarıcı olduğunu görmek için yeterlidir; bk. "Parlıt Yayıncılık": Ahmet Ramazan; "Bordo Siyah Yayınları": Kemal Bek vs. Bazı yayınevleri ise şahıs ismi bile vermeye tenezzül etmeden "100 Temel Eser"i "kollektif" olarak hazırladığını belirtmektedir; bk. Erdem Yayınları vs.

⁴ Farklı okuyuşlar için meselâ bk. Tezcan 2001a: 146: *han* = *hân*; *gid-* = *gêd-*; *Oğuz* = *Bayındır*; *yoriyişi* = *yöriyişi*; *adam* = *âdem*; *şadılık* = *şâdilîk*; *iv* = *êv*; *it-* = *êt-* = *yi-* = *yê*; *big* = *beg*.

⁵ Aktarma örneğinin Ergin 1969'dan seçilmesi, çalışmayı küçümsemek için değildir. Bilakis M. Ergin, *DK*'ne emeği geçen araştırmacıların en önde gelenidir. Üstelik Türkiye'de değişik kişilerin adını taşıyan diğer aktarmaların birçoğunun Ergin 1969'dan aynen veya gereğinden fazla esinlenerek yapıldığı anlaşılmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

“Birinci cümleyi anlayamadım. Benim bildiğim *meğer*, bir önceki cümlede belirtilen durumu açıklamak için kullanılır. Örnek: *Öğretmenin, ödevleri unuttuğunu zannediyordum; meğer unutmamış. Çıkarın ödevleri, dedi. Hepimiz afalladık.* Babam, bir keresinde bir arkadaşına annemi çekiştiriyordu: *Hanımın ekmek aldığı zannediyordum; meğer hanım almamış. O akşam aç kaldık.* Buradaki “*Meğer hanım bir gün /.../*” ne demek?

Diğer kısmını anlıyorum: *Bir gün Oğuz otururken üstüne düşman geldi*⁶. *Oğuz* diye birisi var, -bizim sınıfta da bir *Oğuz* var. Derslerde hep uyuklar.- bir gün, artık nerdeyse, otururken düşmanlarından birisi çıka gelmiş. Büyüklerimiz “*üstüne geldi*” demişler, ama herhâlde kötü bir şey kastetmemişlerdir. Öğretmen bazen benim üstüme üstüme geliyor! Bütün soruları inadına bana soruyor!

İkinci cümle daha da kafamı karıştırdı: *Gece içinde ürktü göçtü. Gece içinde*’den kasıt, “gece boyunca” mı? Bize öğretmenlerimiz ödev verdiklerinde “*Bir gün içinde ödevini bitir!*” derler. -Sanki benim başka bir işim yok da!- Ama *gece içinde*’yi duymadım. Hem *ürktü* ne demek? Bu *Oğuz*, keçi mi, Allah aşkına, *ürkecek!* Olsa olsa *korkar*. Hem bütün gece boyunca niye oturuyor? Oh, uyumazsa, işte böyle düşmanı üstüne gelir! Bir önceki cümlede *bir gün* denmemiş miydi? Hem bu *Oğuz*, aynı gece içinde nasıl *göçüyor?* Yahu, kafayı yiyeceğim!

Kaçıp giderken Aruz Koca’nın oğlancığı düşmüş. Bir aslan bulup götürmüş, beslemiş. Bak, işte bunları anladım sayılır.

Oğuz yine zamanla gelip yurduna kondu. İşe *Oğuz* karışınca anlayamıyorum. Bu *Oğuz*’un bir kuşluğu kaldıydı, o da olsun! Baksanıza, *kondu* diyorsunuz. *Güvercin öğrenci yurdunun çatısına kondu.* -Değişik bir kelime geçince öğretmenimiz, hemen bana “Cümle içinde kullan!”, der.- Bu *Oğuz*, muhakkak helikopter pilotu. *Oğuz, Bulgaristan’dan gelip yurduna indi* veya *iniş yaptı*, desek olmaz mı?

Oğuz Han’ın at çobanı gelip haber getirdi, der: Hanım sazdan bir aslan çıkıyor, at vuruyor, sallana sallana yürüyüşü adam gibi, at basarak kan sömürüyor.

Birinci cümle, ister *Oğuz Han’ın* ister *Bayındır Han’ın* olsun, *at çobanı gelip haber getirdi, der.* Vallahi, ben böyle Türkçe duymadım. *Ayşe defterini getirdi, der: Öğretmenim! Ödevimi bitirdim.* Biz herhâlde yaşımızın küçüklüğünden olacak, böyle bir şey söylemeyiz.

İkinci kısım daha eğlenceli. Bayındır Han’ın at çobanı, hanımına şöyle diyor: *Hanım sazdan bir aslan çıkıyor, at vuruyor, sallana sallana yürüyüşü adam gibi, at basarak kan sömürüyor.*

Şu bizim bildiğimiz *saz*, yani müzik aletinden aslan nasıl çıkar? Sözlüğe baktım; bu kelimeye bir de *ince kamış, hasırotu* anlamını vermişler⁷. Benim bildiğim aslan, ince kamıştan çıkacak kadar küçük değildir. Yoksa burada kastedilen tırtıl mı? Daha ilginç şu: Bu aslan, herhâlde eline bir tüfek almış, *at vuruyor.* Bir de *at basıyor.* Anlamadım gitti, vallahi!

Beyler bindiler, aslan yatağı üzerine geldiler. Sayın büyüklerim, herhâlde *Beyler atlarına bindiler*, diyecektiniz. Ya *aslan yatağı* ne nemem bir şeydir? Geçen gün parkta *aslanağzı* gördüm.

Babam bazen *aslan sütü*’nden bahseder⁸. Tamam. Yoksa siz, sınıfı pislik içinde görünce öğretmenimizin söylediği *Aslan yattığı yerden belli olur*’da da geçen *aslanın yattığı yer*’den mi bahsediyorsunuz?

Aslanı kaldırıp oğlanı tuttular. Herhâlde aslan, oğlanın üstüne çökmüş; belki de civciv gibi kanatlarının altına almıştır! Beyler ise aslanı ensesinden tutup yukarıya kaldırarak oğlanı yakalayıp altından alıyorlar. Aman, sakın! Bunun ne kadar tehlikeli olduğunu benim size hatırlatmama gerek var mı? Bu yaptığınız, eğitilmiş sirk aslanı olsa bile çok tehlikelidir. Gazetelerde bazen bakıcısını yiyen aslan haberleri çıkıyor mu?

⁶ Adı duyulmuş veya duyulmamış hemen bütün aktarıcılar bu bölümü aynı veya benzer cümlelerle aktarmışlardır; bk meselâ Karaalioğlu 1994: 169; Binyazar 2004: 241; Kahraman 2006: 161; Sepetçioğlu 2004: 151 vs. Bundan sonra her defasında karşılaştırma için bunlara atıfta bulunulmayacaktır. Elbette burada belirtilen yanlışlara düşmeyen, en azından zaman zaman düşmeyen aktarıcılar da vardır. Bunlara da her defasında atıfta bulunulmayacaktır.

⁷ Bk. TS: 1716. Bazı aktarıcılar *saz* kelimesine “orman” anlamını vermeleri dikkat çekicidir; meselâ bk. Gökyay 1976: 172; Binyazar 2004: 241. Batı edebiyatındaki aslanın “ormanlar kralı” unvanını elinde bulundurması bu aktarmada herhâlde etkili olmuştur.

⁸ Bk. TS: 132.

Ey büyüklerim! Siz ne biçim *DK* sever, ne biçim Türkçe bilir adamlarsınız? Hem bana “*DK*’u muhakkak oku”, diyorsunuz, hem de benim anlayacağım bir şeyler yazmıyorsunuz. Açıkçası, sizin anlattığınız *Dede Korkut*, beni korkutuyor! Şeytan diyor ki *Dede*’sinin de, *Korkut*’unun da canı cehenneme!..

Ama ben, yine de şeytana uymuyorum. Bir kere daha size üstüne basa basa haykırıyorum: “*Dede Korkut*’u okumak istiyorum; ama sizin yüzünüzden okuyamıyorum!”

Ey büyüklerim! Yoksa siz şöyle mi demek istemiştiniz⁹:

“*Düşmanları, bir gece ansızın Oğuzlara baskın düzenledi. Karşı koyamadılar. Geceleyin darmadağınık¹⁰ bir şekilde kaçtılar. Kaçıp giderlerken Aruz Koca’nın oğlu heybenin gözünden düşüp kaybolmuştu. Meğer onu bir aslan bulup götürmüş, beslemiş!*

Bir zaman sonra Oğuzlar yine eski yurtlarına dönüp yerleştiler. Bir gün Bayındır Han’ın çobanı gelip haber verdi: “Hân’ım! İkide bir¹¹ sazlıktan bir aslan çıkıyor, atlara saldırıyor. Sallana sallana yürüyüşüne baksan, insan gibi... Atları yakalayıp kanlarını emiyor.” Bunu duyan Aruz, Bayındır Han’a şöyle dedi: “Hân’ım! Belki o, kaçtığımız zaman düşüp kaybolan oğlancığımdır!” Bunun üzerine beyler atlarına bindiler, çobanın dediği yere geldiler. Aslanı ürkütüp kaçırdılar, çocuğu yakaladılar. Onu, Aruz alıp evine getirdi. Yiyip içtiler, şenlik yaptılar.”

2. *DK*’nin bazı kısımları ilk ve orta öğretimdekiler için hiç de sanıldığı kadar faydalı değildir.

İnsanların, bilhassa eğitilmemiş insanların önemli bir özelliği, bilmedikleri şeyler hususunda bol bol konuşmaları; belli bir ön yargıyla o “şeyler”i ya yere göğe sıdıramayacak kadar övmeleri ya da yermeleridir. *DK* da bu insanlardan kurtulabilmiş değildir. Sevindirici olan ise, *DK* sadece övülmektedir¹². Tersine bir görüşü ben şimdiye kadar duymadım ve okumadım. Bence de *DK*, elbette birçok açıdan dikkate değer ve önemli bir metindir. Bilip bilmeyenin övmesinde de esasen bir beis yoktur. Hatta bu oldukça faydalıdır.

DK, bazılarının sandığının aksine, ilk ve orta öğretimdeki Türk çocukları için bir okuma metni olarak kaleme alınmamıştır. Hatta *DK*’ni söyleyenler ve yazıya geçirenler, bütün Türk çocuklarının sekiz bilmem kaç yıl okula gittikleri söyleneceydi, herhâlde Azrail görmüş Deli Dumrul gibi şaşırırlardı.

DK, yazarınca, daha doğrusu söyleyenince baştan öyle veya böyle olması yolunda kurgulanmış; edebî, siyasî vs. açılardan “muzır” unsurlardan özenle temizlenmiş suya sabuna dokunmayan bir metin de değildir. Günümüzün ifade biçimiyle “Türk aile yapısını koruyucu, gençlerin ve çocukların ruhsal, zihinsel gelişimini geliştirici” bir metin olarak düzenlenmiş hiç değildir. Peki, öyleyse nedir? *DK*, sadece kendine mahsus bir metin, bir “Oğuz-name”dir. Dinleyici kitlesi de kendine mahsustur. Öyleyse değişik okur kümeleri için metnin aktarılmasında dikkatli olunmalıdır. Bilmeden anlamadan aktarma yaparak kaş yapayım derken göz çıkarmak işten bile değildir.

Meselâ meşhur “Tepegöz” hikâyesindeki “Konur Koca [oğlu] Sarı Çoban” gençlere hiç de iyi bir örnek değildir.

Oğuz bir gün yaylaya köçdi. Aruzuñ bir çobanı var-idi, adına Koñur Koca Şaru Çoban dirler-idi. Oğuzuñ öñinçe bundan evvel kimse köçmez-idi. Uzun Bñnar dimek-ile meşhur bir bñnar var-idi. Ol bñnara perriler konmuş-idi. Nagāhandan koyun ürkdi. Çoban irgece kaçadı ilerü vardı. Gördi kim perri kızları kanat kanada bağlamışlar uçarlar. Çoban kepenegini üzerlerine atdı, perri kızınıñ birini tutdı. Tama’ idüp derhal cima’ eyledi. (Ergin 1994: 207)¹³.

⁹ Bu aktarma kanaatimce doğru aktarmalardan sadece biridir. Bir kaynak metnin tercümesi veya aktarması, hedef dilde veya lehçede aslının aynısı değil, eş değeridir; bk. Uğurlu 2004. Dolayısıyla bir kaynak metnin, eş değeri olmak kaydıyla birden fazla doğru aktarması yapılabilir.

¹⁰ Burada *palas pandıras* demeyi arzu ederim; bk. TS: 1564.

¹¹ Buraya *sık sık, sürekli*; hatta *ara sıra* da uygun düşerdi.

¹² Bunlar için *DK* ile ilgili yayınların “Ön Söz”, “Giriş” gibi bölümlerine şöyle bir göz atmak yeterlidir.

¹³ Farklı okuyuşlar için bk. Tezcan 2001a: 146: *Koñur Koca Şaru Çoban = Koñur Koca [oğlu] Şaru Çoban; meşhur = meşhür; perri = perî; nagāh = negāh; irgec = erkeç; derhal = derhāl; cima’ = cimā’.*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008

“Oğuz bir gün yaylaya göçtü. Aruz’un bir çobanı var idi. Adına Konur Koca Sarı Çoban derlerdi. Oğuz’un önünce bundan evvel kimse göçmezdi. Uzun Pınar denmekle meşhur bir pınar var idi. O pınara periler konmuştu. Ansızın koyun ürktü. Çoban erkeğe kızdı, ileri vardı. Gördü ki peri kızları kanat kanada bağlamışlar, uçuyorlar. Çoban, keçesini üzerine attı, peri kızının birini tuttu. Tamah edip derhal temasta bulundu.”(Ergin 1969: 169).

Bu aktarma da muhayyel öğrencimiz için yine birçok zorluklarla doludur. Bunları şimdilik yok sayalım. Ancak bu metinden de yaklaşık olarak anlaşılacağı üzere, Sarı Çoban denilen bu adam, ıssız bir yerde rastladığı kıza, bu bir peri kızı bile olsa, hiç de nazikçe davranmamıştır. İşte gençlere kötü bir örnek!

Alınan metinde olayı belirleyen cümle, diğer bazı aktarmacılarca şöyle aktarılmıştır:

“Tamah edip onunla çiftleşti.” (Gökyay 1976: 173); “Tamah etti, onunla yattı.” (Karaalioğlu 1994: 170); “Kendini tutamadı onunla çiftleşti.” (Binyazar 2004: 242); “Peri kızı o kadar güzeldi ki, çoban dayanamadı, onunla sevişti.” (Güngör 2004: 50); “Duygularına engel olamadı, peri kızını kucakladı.” (Sepetçioğlu 2004: 152); “Tamah edip oracıkta onunla çiftleşti.” (Kahraman 2006: 162); “İstek duydu, ilişkiye girdi.” (Elal 2006: 76); “Kendini tutamadı onunla yattı.”(Ünlü [tarihsiz]: 126)

Bunlardan benim anladığım doğru ise, bütün aktarmacılar çobanı tasvip etmiyorlar belki, ama biraz da anlayış gösteriyorlar. Onu âdeta kurtarmaya çalışıyorlar. Hatta bazıları “sevişti” diyerek peri kızının da bu işte katkısı olduğunu, âdeta istekli olduğunu belirtiyorlar. Sepetçioğlu ise çobanı, neredeyse yardımsever bir Türk çobanı konumuna getirmek istercesine “kucakladı” demektedir. “Çiftleşti” diyenlere ise söyleyecek söz bulamıyorum.

Peki, bu cümle nasıl aktarılmalıdır? Bu konuda biraz daha iyi bir örnek Develi olabilir: “Tamah edip peri kızına saldırdı.”(2006: 81).

Burada çobanın yaptığının, yani suçunun biraz daha belirginleştirilmesi gerekirdi.

Metnin aktarması şöyle olabilir:

“Yine bir gün Oğuzların yaylaya göç zamanıydı. Aruz’un bir çobanı vardı. Adına Konur Koca oğlu Sarı Çoban derlerdi. Göç başladı mı, o herkesten önde giderdi. Uzunpınar denilen meşhur bir kaynak vardı. O pınara periler gelip konmuştu. Sarı Çoban, oraya gelince ansızın koyunları ürktü. Çoban, bunu koçlardan¹⁴ bildi. Kızdı, önlerine doğru ilerledi. Bir de ne görsün? Peri kızları kanat kanada vermişler, uçuyorlar. Çoban hemen, kepeneğini üzerlerine attı, peri kızının birini tuttu ve nefesine uyararak tecavüz etti.”

Böylece, karşılıklı istek duyarak “sevişmenin” veya “yatmanın” sonucu değil, zorla bir tecavüzün sonucunda Oğuzların, büyük bir bela ile, “Tepegöz” belasıyla uğraşmak zorunda kaldıkları vurgulanabilir.

Ya “Kısırca Yenge” ile “Boğazca Fatma”ya ne demeli? Böyleleri, bütün insan topluluklarının olduğu gibi, Oğuzların da bir gerçeğidir. İnkâr edilemez. Ancak bunlar, öğrencilere örnek de gösterilemez. Bunlarla ilgili kısımları, aktarmacılar nasıl anlamışlar acaba?

Asıl metin şöyledir:

Beyrek kopuz çaldı soyladı görelüm hanum ne soyladı: Aydur: And içmişem kışır kışırağ
bindüğüm yoğ / [Binübeni] kazavata varduğüm yoğ / Öküz ardında şarvanlar saña bakar / Buldur
buldur gözlerinüñ yaşı akar / Sen anlaruñ yanına varğil / Muraduñ anlar virür bellü bilgil / Senüñ-
ile menüm işüm yoğ /.../ Delü ozan aydur: And içeyim bu kez boğaz kışırağ bindüğüm yoğ /
[Binübeni] kazavata varduğüm yoğ / İvüñüz ardı dereçük degül-mi-y-idi / İtüñüz adı Barağ degül-

¹⁴ Asıl metindeki *erkeç* kelimesi birçok aktarıcı tarafından korunmuştur; meselâ Gökyay 1976: 173; Kahraman 2006: 162. Krş. “erkeç: iğdiş edilmiş, üç yaşından büyük erkek keçi” (TS: 645). Oysa bu kelime, ne iğdiş edilmişlik belirtmektedir ne de sadece keçi cinsine mahsustur. Bu kelime sadece keçi, koyun cinsinden hayvanların erkek olanlarını belirtmektedir. Belki de biraz sözlüğün bu yönlendirmesi yüzünden, ama çokça özensizlikleri yüzünden Binyazar “Çoban tekeye kızdı.” (2004: 242) ve Sepetçioğlu “Çoban sürünün önünde giden tekeye kızdı.”(2004: 151) demektedirler. Oysa asıl metinde hayvanların *koyun* cinsinden olduğu açıkça belirtilmiştir. Karaalioğlu ise, “Çoban erkeğe kızdı.” diyerek metni hiç anlamadığını göstermiştir (1994: 170).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008

mi-y-idi / Senüñ aduñ kırk oynaşlı Boğazca Fatma degül-mi-y-idi / Dağı 'aybuñ açaram bellü bilgil didi, / Senüñ-ile menüm oyunum yok / Var yirüñe oturğıl (Ergin 1994: 146-147)¹⁵.

Aktarması:

“*And içmişim kısır kısırağa bindiğim yok / Binip mukaddes savaşlara vardığım yok / Öküz ardında çobanlar sana bakar / Boncuk boncuk gözlerinin yaşı akar / Sen onların yanına var / Muradını onlar verir belli bil / Seninle benim işim yok /... / Deli ozan der: And içeyim bu sefer boğaz kısırağa bindiğim yok / Binip mukaddes savaşlara vardığım yok / Evinizin ardı derecik değil miydi / Köpeğimizin adı Barak değil miydi / Senin adın kırk oynaşlı Boğazca Fatma değil miydi / Daha aybını açarım belli bil, dedi. / Seninle benim oyunum yok / Var yerine otur*” (Ergin 1969: 87-88).

Muhayyel öğrencimiz için bu aktarmanın anlaşılmasında da birçok zorluklar vardır. Meselâ öğrencimiz *boğaz kısırak*'ın ne olduğunu anlamak için TS'e baksın, derdine çare bulamaz¹⁶. Bunlara değinmeyelim; ama Beyrek'in imalı bir göndermesini diğer bazı aktarıcılar nasıl aktarmışlar bir görelim:

“*.../ kısır kısırağa bindiğim yok / Binip te savaşa vardığım yok. /.../ gebe kısırağa bindiğim yok / Binip savaşlara vardığım yok.*” (Gökyay 1976: 48; 49); *.../ kısır kısırağa bindiğim yok / Binip de kutsal savaşlara vardığım yok. /.../ boğaz kısırağa bindiğim yok / Binip de kutsal savaşlara vardığım yok*” (Karaalioğlu 1994: 92; 93); *“.../ kısır kısırağa bindiğim yok / Karavata¹⁷ gittiğim yok. /.../ ‘Boğaz’ kısırağa bindiğim yok / Binip karavata gittiğim yok.*” (Binyazar 2004: 178); *“.../ kısır kısırağa bindiğim yok / Binip gazâ meydanına vardığım yok. /.../ boğaz kısırağa bindiğim yok / Binip gaza meydanına vardığım yok.”* (Sepetçioğlu 2004: 92; 93); *“.../ kısır kısırağa bindiğim yok / Binip de savaşa vardığım yok. /.../ gebe kısırağa bindiğim yok / Binip savaşlara vardığım yok.”* (Kahraman 2006: 86); *“.../ kısır kısırağa bindiğim yok / Binip çadıra gittiğim yok. /.../ gebe kısırağa bindiğim yok / Binip çadıra gittiğim yok.”* (Elal 2006: 174; 175); *“.../ kısır kısırağa bindiğim yok / Binerek savaşlara vardığım yok. /.../ boğaz kısırağa bindiğim yok / Binerek savaşlara vardığım yok.”* (Ünlü [tarıhsiz]: 67)

Ya? Nasıl? Her şey gayet açık mı? Siz onu bir de muhayyel öğrencimize sorun!

Görüleceği üzere aktarmacıların çoğunluğu, metin bağlamını hemen hiç dikkate almadan “*mukaddes savaşlar*”, *kutsal savaşlar*”, hiç olmazsa “*savaşlar*”dan söz etmekte; Elal ise çok mütevacıca sadece “*çadıra*”a gitmediğini söylemektedir. Nasıl olsa herkes bir yere gitmiyor, birileri de çadıra gitmesin bakalım! Sepetçioğlu ise âdeta mehter marşı edasıyla “*gazâ meydanı*” demektedir. Ne diyelim, gazanız mübarek ola!

DK'nin bu bölümü orta öğrenimdeki öğrenciler için aktarılmalı mıdır? Bu tartışabilir. Ancak böyle anlamsız sözlerle aktarmakla, bir yere varılamayacağı açıktır¹⁸.

Sözü fazla uzatmadan bir örnek daha vererek bu konuyu tamamlamak istiyorum. Salur Kazan'ın tutsaklık günlerini anlatan hikâyeden bir bölüm şöyledir.

Çazan yine şoylamış, aydur:

Arkıç¹⁹ kırdı döndürdügüm mere kâfir senüñ babañ

Şaçağına imrendüğüm senüñ kızuñ gelinüñ (Ergin 1994: 237) ²⁰.

¹⁵ Farklı okuyuşlar için bk. Tezcan 2001a: 146: *aydur = eydür; kazavata = karavata; öküz = evünüz; buldur = büldür; murad = murād.*

¹⁶ Bk. TS: 292. Bu kelimenin diğer Türk lehçelerinde “gebe (hayvan)” anlamına geldiğini anlamak için, önce nereye bakabileceğini bilmesi, sonra da epeyce sözlük karıştırması gerekir; bk. Ercilasun 1991: 258-259.

¹⁷ Burada aynen alınan kelimelere kitabın “Küçük Sözlük” kısmında şu anlamlar verilmiştir: “*boğaz*: azgın, kösnül”; *karavat*: genelev” (Binyazar 2004: 298; 301).

¹⁸ Bu metindeki “*karavat < harābāt*: genelev” anlamı için bk. Tezcan 2001b: 194-196. Kaçalın ise bu kelimeyi “*kazāvat < harābāt*” okumakta ve “kerihhane” olarak karşılamaktadır (2006: 320).

¹⁹ Asıl metinde /ARQYC/ yazılan bu kelimenin okunuşu ve anlamlandırılması başlı başına bir meseledir ve şimdiye kadar açıklanamamıştır; bk. “?” (Ergin 1963: 19); “sürü yatağı (belki) kuzey” (Ergin 1969: 221). Tezcan “yer adı” saymıştır (2001b:401).

²⁰ Farklı okuyuşlar için bk. Tezcan 2001a: 181: *aydur = eydür; döndürdügüm = dönderdügüm; şaçağına = şaçağına.* ‘

Aktarması ise şöyledir:

“Kazan yine söylemiş, der:
Arkaç Kırdı döndürdüğüm bre kâfir senin baban
Şakağına imrendiğim senin kızın gelinin”(Ergin 1969: 222).

Bunu bu hâliyle anlayan varsa, beri gelsin. O zaman diğer aktarmacılar ne yapmış, bir bakalım:

“Engin kırdı döndürdüğüm / Bre kâfir, senin baban / Şakağına imrendiğim / Senin kızın gelinin.” (Gökyay 1976: 226); “Arkaç kırdı döndürdüğüm / Bre kâfir senin baban / Şakağına imrendiğim / Senin kızın gelinin.” (Karaalioğlu 1994: 216); “Dağ yamaçlarında döndürdüğüm / bre, kâfir, senin baban / Gerdanına imrendiğim / Senin kızın gelinin.” (Binyazar 2004: 280); “Yamaç ağıllardan döndürdüğüm bre kâfir senin baban / Şakağına imrendiğim senin kızın gelinin.” (Sepetçioğlu 2004: 187); “Arkaç Kırdı döndürdüğüm, / Bre kâfir senin baban / Gerdanına imrendiğim / Senin kızın, gelinin.” (Kahraman 2006: 210); “Arkaç kırdı döndürdüğüm bre imansız senin baban / Şakağına imrendiği senin kızın gelinin.” (Ünlü [tarihsiz]: 161).

Birinci düzeyi, haydi muhayyel öğrencimiz için şöyle aktaralım: “Kazan, kopuzu tekrar eline alıp şöyle söylemiş:” Gerisi ne olacak²¹?

Muhayyel öğrencimiz, öğretmenine şöyle sorsa ne cevap verecek?

“Öğretmenim! Kazan Bey, kırık yerlerde ya da dağ yamaçlarında kâfirlerin babasını niye döndürmüş? Döndürüp ne yapmış? Kâfirlerin kızlarının gelinlerinin şakağına niye imreniyor. Vallahi, kızların şakağına imrenileceğini ben ilk defa sizden duyuyorum. Ben de Ezgi’nin şakağına imrenebilir miyim?”

Ben cevabını bilmiyorum. Bu sorulara pek sayın aktarmacıların bir cevabı olsa gerek!

Ancak muhayyel öğrencimizin yukarıdaki konuşmalarından, sorduğu sorulardan benim çıkaracağım önemli bir sonuç vardır. O da şudur:

DK’ni aktarmak, bir başka deyişle aynı lehçenin metinleri veya tarihî dönemleri arasında olsa bile aktarma yapmak, hiç de sanıldığı kadar kolay değildir.

Çünkü diller, konuşurlarının dili her an yeniden üretmeleri (“söz”) sebebiyle ses, yapı, anlam ve dizim bakımından sürekli bir değişim içindedir. Bu özelliği sebebiyle dil, “canlı bir varlık” olarak bile nitelendirilmiştir (Ergin 1972: 4). Dildeki değişim, eş zamanlı ve art zamanlıdır. Bir başka deyişle dil, bir yandan konuşulma alanı üzerinde, diğer yandan zaman süresi boyunca değişmektedir. Konuşurlar tarafından kendi dönemlerinde kolayca fark edilemeyen, dil içi ve dil dışı sebeplere göre az veya çok olabilen bu değişim, iki zaman noktası veya coğrafi alan arasında yapılacak karşılaştırmalarda daha açık görülebilir.

Dolayısıyla geçmiş dönemlerde meydana getirilen eserleri okumak, yazıldıkları zamanda yaşayanlar için herhangi bir zorluk teşkil etmemesine rağmen²², aradan geçen süre arttıkça dildeki değişimler sebebiyle zorlaşmıştır; bugün ise bazılarını okumak, muhayyel bir öğrencinin ağzından yukarıda yazılan konuşmada da görüleceği üzere, uzman olmayanlar için âdeta mümkün değildir. Atatürk’ün *Nutuk*’u bile, Cumhuriyet döneminde hızlanan “arı Türkçecilik” anlayışı sebebiyle bugünkü genç kuşaklar için anlaşılabilir bir metin hâline gelmiş; bu yüzden “bugünkü dille” baskıları yapılmaktadır²³. Bu durum, geçmiş dönemlerde yazılan ve bugün için önemini kaybetmeyen eserleri okunabilir hâle getirmek, yani lehçe içinde aktarmak gerektiğini açıkça göstermektedir.

²¹ Konuyu bilen Develi’nin bu sözleri, “Kazan Bey yine devam etti, vaktiyle yaptığı yiğitlikleri, kahramanlıkları anlattı” gibi ifadelerle “sessizce” geçiştirmesi anlamlıdır; bk. 2006: 103. Bu metnin anlamı için bk. Tezcan 2001b: 359-363.

²² Eserlerin, özellikle edebî metinlerin kendine mahsus okuyucusu kastedilmektedir. Bu eserlerin devrinde de Türkçe konuşurların büyük çoğunluğu tarafından anlaşılmadığı yolundaki görüşlerin tartışmasına burada girilmeyecektir.

²³ Bk. Korkmaz, 2004.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

“Lehçe içi aktarma” terimiyle²⁴, bir anlaşma birimi (“lehçe”) içinde üretilmiş olan belli bir “söz”ü (“Parole; Text”) yine aynı anlaşma birimi içinde dönüştürme kastedilmektedir. Bu dönüştürme, bir anlaşma biriminin görünümleri (“ölçünlü şekil, ağız, sosyal grup dili, cinsiyet dili vb.”) arasında eş zamanlı veya dönemleri arasında art zamanlı; eş değer, kısaltılmış, eklemeler yapılmış şekilde de yapılabilir. Örnek olarak; günümüzde genel okuyucu için yazılan bir hikâyenin ilköğretim öğrencilerine; sağlıkla ilgili doktorlar için yazılmış bir yazının ev kadınlarına; herhangi bir ağızdan derlenmiş bir masalın genel okuyucuya veya küçük çocuklara; eski dönemlerde yazılmış bir metnin genel okuyucuya veya ilköğretim öğrencilerine anlaşılır hâle getirilmesi, verilebilir. Kısacası, ister geçmişte, ister günümüzde yazılmış bazı eserlerin dilini, asıl biçimlerinden (“kaynak”), “hedef” biçimlere, yani yukarıda örneklendirilenler gibi belli özelliklerdeki sosyal grupların (“okur kümeleri”) diline aktarmak veya dönüştürmektir.

Lehçe içi aktarmanın kendine mahsus şartları vardır. Bu elbette, göreceli olarak lehçeler arası aktarmaya, hatta diller arası tercümeğe de benzemektedir. Fakat bu üç durumun da kelime, yapı birimlerini seçme ve dizim bakımından kendine mahsus şartları; kolay ve zor tarafları vardır. Ancak hepsi için ortak bir taraf vardır: Bu dönüştürmeler, genellikle şimdiye kadar yapıldığı üzere sezgiye dayalı olarak yapılamaz; özel bir uzmanlık gerektirmektedir. Çünkü meselâ her okur kümesinin kelime hazinesi ve anlam bilgisi farklıdır. Bu bakımdan lehçe içi aktarma, Türklük biliminde yeni bir çalışma alanı olarak kabul edilmeli; sosyoloji, psikoloji gibi yardımcı alanlarla işbirliği içinde çalışılmalıdır. Öncelikle lehçe içi aktarma yapılırken düşülebilecek hata tipleri tespit edilmeli ve çözümler bulunmalıdır²⁵.

Şu husus özellikle vurgulanmalıdır: Türklük biliminde, kısa sayılabilecek bir sürede elbette birçok başarılı çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda geçmiş dönemlerde yazılmış birçok metin üzerinde çalışılmış; kolay anlaşılamayan kelimeler, aydınlatılmaya çalışılmıştır ve çalışılmaktadır²⁶. Ancak lehçe içi aktarma hataları doğrudan “bilinemeyen” kelimelerden kaynaklanmamaktadır. Bilakis çoğu kere gayet iyi bilinen kelimeler “yanlış” olarak aktarılmaktadır. Burada elbette her iki dönemde, bir başka deyişle kaynak ve hedef metinde ses bakımından aynı veya benzer kelimelerin, yapı birimlerinin ve kelime diziminin eş değer olduğu yanlışlığı rol oynamaktadır. Bu yüzden aktarıcıların asıl metindeki şekilleri, hedef metinde de aynen veya uyarlayarak korumaları “yanlış” aktarmaların temelini oluşturmaktadır. Çünkü bu benzer gözükken kelimeler ve yapı birimleri, kaynak ve hedef metinde eş değer değildir; kaynak metindeki kelime dizimini ve cümle yapısını aynen korumak da hedef metinde “anlamsız” cümlelere yol açabilmektedir.

KAYNAKÇA

- BİNYAZAR, A. (2004³). *Dede Korkut*, Yapı Kredi Yayınları 667, İstanbul.
- DENİZER, F. U. (2007). *Tarihî Metinleri Aktarma Problemleri. -Dede Korkut Oğuznâmeleri ve Türkiye Türkçesine Yapılmış Aktarmaları Üzerine Kelime Düzeyinde Bir İnceleme-*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Muğla. [Basılmamış]
- DEVELİ, H. (2006). *Dede Korkut Hikâyeleri*, Alkım Yayınları 159, İstanbul.
- ELAL, M. (2006). *Dede Korkut. İlköğretim Okulları İçin*, Say Yayınları 100 Temel Eser-3, İstanbul.
- ERGİN, M. (1969). *Dede Korkut Kitabı*, Bin Temel Eser 1, İstanbul.
- ERGİN, M., (1972). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 785, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (1994³). *Dede Korkut Kitabı I. Giriş-Metin-Faksimile*, Türk Dil Kurumu Yayınları 169, Ankara.

²⁴ Bu çalışmanın amacı, bu kavramla ilgili genel dil bilimindeki görüşleri ve tartışmaları değerlendirmek olmadığı için burada ayrıntıya girilmeyecektir.

²⁵ Bk. Uğurlu 2006; Uğurlu 2007; Denizler 2007.

²⁶ Yukarıda belirtildiği üzere meselâ hakkında şimdiye kadar en çok araştırma yapılan metinlerden biri olan “Dede Korkut Hikâyeleri”nde düzeltme teklifleri hâlâ sürmektedir; örnek olarak bk. Tezcan 2001b; Özçelik 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*

- ERCİLASUN, A. B. ve diğerleri (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Kültür Bakanlığı Yayınları 1371, Ankara.
- GÖKYAY, O. Ş. (1976). *Dede Korkut Hikayeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları 252, İstanbul.
- GÜNGÖR, N. (2004). *Oğuz Türklerinin Hikayesi. Dedem Korkut'tan Öyküler*, Toroslu Kitaplığı İlkgençlik Kitapları 3, İstanbul.
- KAÇALIN, M. S., (2006). *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi. Hikâyet-i Oğuz-nâme-i Kazân Bég ve Gayrı - Metin ve Açıklamalar -*, Kitabevi Yayınları 288, İstanbul.
- KAHRAMAN, Â. (2006). *Dede Korkut Hikâyeleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları 179, İstanbul.
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal (1994). *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul.
- KORKMAZ, Z. [Hazırlayan] (2004). *Kemal Atatürk. Nutuk 1919-1927*, Ankara.
- ÖZÇELİK, S. (2005). *Dede Korkut. Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*, Ankara.
- SEPETÇİOĞLU, M. N. (2004¹⁰). *Dedem Korkut'un Kitabı*, İrfan Yayıncılık 51, İstanbul.
- TEZCAN, S. - H. Boeschoten (2001a). *Dede Korkut Oğuznameleri*, Yapı Kredi Yayınları 1441, İstanbul.
- TEZCAN, S. (2001b). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yayınları 1457, İstanbul.
- TS = Akalın, Ş. H. ve diğerleri (2005¹⁰). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları 549, Ankara.
- UĞURLU, M. (2004). Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eşdeğerliği, *Bilig. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 29 (Bahar 2004)*, 29-40.
- UĞURLU, M. (2006). Intralinguale Übersetzung: Eine neue Aufgabe für die Turkologie. Probleme der Wiedergabe älterer türkischer Texte im modernen Türkisch, *Die Mainzer Turkologie: Traditionen und Perspektiven*, Mainz-Almanya. [Baskıda]
- UĞURLU, M. (2007). Lehçe içi Aktarmada Yalancı Eş Değerlik, *ICANAS 38 (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, Ankara-Türkiye. [Baskıda]
- ÜNLÜ, M. (?). *Dede Korkut Öyküleri*, İstanbul.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/1 Winter 2008*